

bilden är naturligtvis mer komplicerad än så, men jag tror nog att skillnader mellan könen i synen på vänskap är ett ämne som kunde göras till föremål för intressant forskning, inte minst av etnologer. Just på den punkten blir läsaren litet lämnad i sticket i Eva Österbergs i övrigt så lysande historik över vänskapen.

Mats Hellspong, Stockholm

Känslornas koreografi. Reflektioner kring känsla och förståelse i kulturforskning.
Lena Marander-Eklund & Ruth Illman (red.). Gidlunds förlag, Hedemora 2007. 200 s. ISBN 978-91-7844-735-0.

Titeln *Känslornas koreografi* var i stort sett det enda jag visste om den antologi jag blev ombedd att recensera. Den något säregna titeln inbjöd förstås till spekulationer om innehållet. Begreppet koreografi leder ju tanken till ett rörligt men ordnat sceneri.

Jag tänkte genast bort den klassiska baletten med sina strängt reglerade rörelsemönster som en förebild för ett bokprojekt om känslor. Snarare dök bilden av den s.k. fridansen upp i mitt medvetande – en modern koreografi där särskilt Birgit Cullberg gjort en nyskapande insats genom att ge dansarna möjlighet att mera fritt illustrera känslor och skeenden genom rörelser och mimik.

Med boken i hand fick jag redan i inledningskapitlet svar på en del av mina undringar. De båda redaktörerna Lena Marander-Eklund & Ruth Illman anknyter till bokens titel för att tydliggöra budskapet om känslornas betydelse i kulturforskningen. De skriver:

Liksom koreografin ger dansarna skapande ramar för en konstnärlig tolkning tänker vi oss att dessa texter kan fungera som inspirerande redskap – inte som en uppsättning regler och paragrafer – för kulturforskare som tampas med frågor om känslor och förståelse. Koreografin är kreativ snarare än normativ (s. 8).

Det torde således vara rimligt att låta en fri modern koreografi symbolisera det vetenskapliga scenarium som utgörs av de samlade artiklarna i denna bok. Efter att ha tagit del av skriften i sin helhet ter den sig som en brokig mångfald av skeenden, gestaltningar, känslor och inlevelse.

De tolv artikelförfattarna företräder olika humanistiska discipliner, nämligen filosofi, teologi, religionsvetenskap och folkloristik. De presenteras kortfattat av

de båda redaktörerna i inledningskapitlet. Där framhålls också ett gemensamt avståndstagande från den positivistiskt färgade föreställningen att all verklig kunskap är objektiv och opersonlig medan känslor, tolkning och inlevelse förpassas till det subjektiva och därmed ovetenskapliga området. Vidare redogörs för hur artiklarna förts under tre olika avdelningar med rubrikerna: *Känslornas betydelse i förståelseprocessen*, *Känslor och reflektioner i fältarbetet* samt *Känslorna som forskningsobjekt*. Denna uppdelning underlättar tilläggnelsen av det mångskiftande innehållet genom att klargöra hur artiklarna på skilda sätt behandlar det gemensamma känslotemat.

Den första avdelningens första artikel Kritik–känsla–självkritik är skriven av Bengt Kristensson Ugglå. Hans bidrag är en kunnig, idérik och intresseväckande artikel som berör övergripande aspekter av bokens tema.

Kristensson Ugglå diskuterar hur det skett något av en känslornas renässans i dagens samhälle, märkbar inom de flesta områden, även de vetenskapliga. Han erinrar om den historiska förändring som ägt rum från synen på känslor som ovetenskapliga till en hermeneutisk och vidare kunskapssyn där känslor och förståelse räknas in som nödvändig komplettering av en renodlat objektiv förklaring.

Han visar hur den här förändringen inte bara kan spåras i ett generellt tidsperspektiv utan också i enskilda namngivna forskares produktion genom åren. Sålunda utvecklar han hur en successiv förändring i kunskapssyn kommer till uttryck i exempelvis Wittgensteins, Diltheys och Gadamers skrifter.

Särskilt intresse ägnar Kristensson Ugglå Paul Ricoeurs forskning. I anslutning till den förändring i kunskapssyn, som kan följas i Ricoeurs skrifter från 1960-till 2000-talet, diskuterar Kristensson Ugglå allmänna problem inom hermeneutiken. Istället för att som i äldre forskning uppfatta ett motsatsförhållande mellan naturvetenskapens *förklara* och humanvetenskapernas *förstå* har Ricoeur nått fram till en dialektisk syn på de båda tolkningsprinciperna. Kristensson Ugglå formulerar Ricoeurs s.k. *kritiska hermeneutik* så här:

Förståelse och förklaring, känsla och förnuft, inlevelse och distans, att misstänka och att lyssna, framträder inte längre som varandra uteslutande alternativ, utan som dialektiskt relaterade, i en process där de implicerar varandra ömsesidigt (s. 23).

Oavsett varje läsares större eller mindre förtrogenhet

med dels den historiska processen av förändrad kunskapsyn, dels hermeneutikens väsen anser jag att Kristensson Ugglas initierade behandling av dessa problemområden är värdefull som inledning till en bok där alla författarna på ett eller annat sätt tillämpar hermeneutikens grundidéer i både metodologiskt och teoretiskt hänseende.

Bokens författare framstår genomgående som mycket självständiga i sina val av både den egna artikelns ämne, de analysverktyg de använt och de teoretiker de låtit sig inspireras av. Det slår mig, att skribenterna genom att visa prov på en sådan kreativitet och självtillit, just uppfyller bokens syfte. Enligt de båda redaktörerna är texterna tänkta att fungera som inspirerande redskap snarare än som regler för de forskare som valt känslor och förståelse som sitt problemområde. (Jfr deras citerade text i början av min recension.)

Möjligt är också att ett sådant synsätt bidragit till att göra artiklarna så omväxlande och särpräglade som de ter sig för läsaren. En artikel, som liksom Kristensson Ugglas ingår i den första avdelningen, har skrivits av Ruth Illman. Titeln är Den känslolösa förståelsen. Om att förstå, förklara och förstå på nytt.

Illman diskuterar hermeneutikens väsen ur olika aspekter och söker konkretisera dess innebörd i anslutning till en undersökning hon genomförde under sina doktorandstudier. Hon var knuten till ett projekt för praktikanter som arbetade på olika byggarbetsplatser i Afrika, Asien och Sydamerika. De fick bl.a. i uppgift att föra dagbok över sina upplevelser, känslor och reaktioner i möten med de lokala invånarna och deras kultur. De här anteckningarna var oftast mycket personliga och känslomässiga. För att förstå och tolka detta material som var av synnerligen kaotiskt och skiftande slag har Illman använt sig av Martin Bubers båda begrepp Jag–Du och Jag–Det. Enligt Buber sker jagets möte med sin omvärld, såväl den levande som den tingliga, på två olika sätt. Jag–Du kan ses som en intuitiv känslomässig förförståelse som kan övergå i en ordnande, mer förnuftstyrd Jag–Det-relation, vilken i sin tur kan återverka på och fördjupa en initial mer emotionell förståelse. Insikten att båda de här processerna är verksamma hos alla människor hjälpte Illman att tolka det disparata dagboksmaterialet.

Hon blev mycket känslomässigt berörd vid första läsningen samtidigt som hon spontant uppfattade de enskilda dagbokstexterna som antingen utpräglat sympatiska eller osympatiska. Hon gjorde med andra ord en grov uppdelning och entydig tolkning av texterna.

Det var först genom att tillägna sig Bubers dynamiska synsätt som hon kunde göra en mer nyanserad tolkning av sitt material.

Hennes utförliga skildring av hur den här tolkningsprocessen gått till är intressant att ta del av. Det kan vara värt att därtill nämna att rubriken – Den känslolösa förståelsen. Om att förstå, förklara och förstå på nytt – på kornet fångar in kvintessensen i hennes artikel.

De två andra artiklarna i bokens första avdelning är skrivna av två filosofer som håller på att färdigställa sina doktorsavhandlingar. Den första är Camilla Kronqvists artikel *Känslornas betydelse för vår förståelse av oss själva och världen*. Hon genomför en kritisk diskussion av s.k. kognitiva känsloteorier. Gemensamt för dessa är betoningen av att känslor har ett visst kognitivt innehåll. Kronqvist knyter sitt resonemang till ett citat ur George Eliots *Middlemarch*. Citatet gäller ett gräl mellan två makar. Jag förmodar att anknypningen till ett vardagligt citat är tänkt att konkretisera och underlätta förståelsen av hennes resonemang som bitvis förs på vad jag uppfattar som en professionellt hög filosofisk nivå och därför kan vara svåra att tillägna sig för den som inte är filosof av facket.

Den andra artikeln i samma avdelning är skriven av Ylva Gustavsson. Namnet på hennes bidrag är *Kropp och förståelse*. Hon argumenterar för våra känslors kroppslighet och refererar till en mängd teoretiker med början i skrifter av William James från 1884 och 1910.

Gustavsson anlägger inte bara en känslomässig utan också en moralisk syn på kroppslighetens betydelse i umgänget med andra människor. Hon talar om hur vi förmedlar känslor, närhet och allehanda budskap genom sättet att se på, lyssna till och vidröra varandra. Inte minst inom en familjs vardagsliv tenderar medvetenheten om varandras kroppsliga och sinnliga uttryck att stärka en både moralisk och känslomässig samhörighet

Gustavssons diskussion är, som jag ser det, insiktsfull och lätt att ta till sig. Av värde är också att hon anlägger ett brett perspektiv genom att låta läsaren ta del av flera olika forskares tankar om temat kropp och förståelse.

Antologins andra avdelning har titeln *Känslor och reflektioner i fältarbetet*. Den första artikeln – Att forska med känsla – är skriven av Kennet Granholm. Med utgångspunkt i egna erfarenheter diskuterar han fältarbete ur flera aspekter. Han tar bl.a. upp gamla välkända begrepp som deltagande observation, insiders och outsiders, emic och etic och, inte minst, objektiv och subjektiv. Han menar att dessa begrepp hör ihop med en äldre inställning till fältarbete då relationen mellan

forskare och informant var annorlunda, bl.a. mer hierarkisk, och föreslår nya begrepp som är bättre anpassade till en ny syn på fältarbetets innehåll och på humanistisk forskning överhuvudtaget.

Istället för deltagande observation föreslår han beteckningen delaktighet, istället för insiders och outsiders föreslår han gästskap. De här nya beteckningarna har – utöver mer jämbördiga förhållanden mellan forskare och informant – mycket att göra med ökad värdering av det subjektiva hos båda parter i ett fältarbete. Detta i sin tur har anknytning till ökad betoning av reflexion och självreflexion i forskarrollen liksom respekten för informantens känslor och reaktioner.

Det finns mycket mer av värde att hämta i Granholms artikel och den kan rekommenderas för både etablerade och nytillkomna fältarbetare.

Den andra artikeln i fältarbetsavdelningen är skriven av Sofie Strandén. Hon kallar sitt bidrag Släkt, bekanta och stoppade yllesockor. Tankar om tillit i den folkloristiska intervjun.

Hennes inlägg är snävt fokuserat på de intervjuer hon gjort med män och kvinnor som på ett eller annat sätt aktivt deltagit i vinter- och fortsättningskrigen i Finland under åren 1939–1945. Insnävningen är också geografisk. Alla informanterna är uppvuxna i det svenskspråkiga Österbotten, som också är författarens uppväxtmiljö. Det innebär i sin tur att det finns släkt- och vänskapsförbindelser mellan informanterna och intervjuaren eller snarare hennes föräldrar och mor- och farföräldrar. Det råder således ganska specifika bakgrundsfaktorer i detta intervjuarbete. Att hon särskilt betonar tillitens betydelse i folkloristiska intervjuer torde ha att göra med att både hon och informanterna hade lätt att nå fram till den inbördes tillit som hon anser vara av stor betydelse för ett lyckat fältarbete. Hon anlägger förstås också andra aspekter på intervjuande och refererar glädjande nog till flera svenska etnologer som Billy Ehn, Birgitta Meurling, Charlotte Hagström, Bo Nilsson och Susanne Wollinger.

Den tredje artikeln har titeln Forskarens känslor i forskningsprocessen. Om föränderliga kategoriseringar i företags- och universitetsvärlden. Den är skriven av Rebecka Karlsson. Hon inleder med att berätta om de påtagliga svårigheter hon hade i början av sitt avhandlingsarbete. Hennes uppgift var att ur ett humanistiskt och religionsvetenskapligt perspektiv analysera den stora föränderlighet som kommit att råda inom företagsvärlden. Det gällde i hennes fall marinindustri. Hennes första och stora problem var att anpassa sin

identitet som religionsvetare till sin forskningsuppgift. Hon beskriver ganska drastiskt den förvirring, osäkerhet och uppgivenhet hon kände.

Dessa känslor kom henne att fördjupa sig i identitetsproblematik, vilket stärkte hennes uppfattning att identitet inte är ett statiskt och entydigt fenomen utan en process i ständig anpassning till andra människors agerande, föränderliga omständigheter och nya erfarenheter. Hon knöt många mänskliga kontakter genom att hon skapade sitt huvudsakliga material medelst intervjuer med personer som arbetade inom det marinindustriella företaget. På så sätt fick hon insikt i hur människorna upplevde den stora föränderlighet som utmärker verksamheten. Vid sina försök att tolka och förstå sina informanternas känslor och reaktioner kunde hon utnyttja sina egna erfarenheter av identitetsproblem. Artikeln är en intressant och originell tillämpning av antologins tema.

Det sista bidraget i andra avdelningen är skrivet av Sven-Erik Klinkmann och har titeln En känslornas resa. Jazzpianisten Alan Pasqua som forskningsobjekt. Jag saknar tillräcklig förtrogenhet med ämnet för att tro mig om att kunna göra artikeln rättvisa i en recension och måste därför tyvärr avstå.

Därmed har jag nått fram till antologins tredje avdelning, som benämns Känslor som forskningsobjekt. Om de medverkande skribenterna kan generellt sägas att de ganska snävt fokuserat på ett specifikt forskningsobjekt. Första artikeln är ett typiskt exempel på den här inriktningen. Den har titeln Känslomässigt engagemang, humor och självironi i den kristna metal-kulturen och är skriven av Marcus Moberg. Han skildrar på ett inkännande sätt hur denna populärmusikkultur har en starkt religiös och identitetsskapande funktion.

Den andra artikeln är skriven av Lena Marander-Eklund och har titeln Berättelser och känslor. Det avslöjande och det dolda skrattet. Hon skildrar skrattets mångsidiga funktion och diskuterar bl.a. skrattets koppling till kroppslighet. Hon nämner vidare intressanta och ibland överraskande empiriska exempel som skrattets funktion i samband med förlösning.

Den tredje artikeln i denna avdelning är skriven av Christina Sandberg. Titeln är ”Vi talade aldrig om att hon dör”. Om hur känslor får uttryck i en familjs berättelser om döden. Det är en gripande skildring av hur make och barn upplever hustruns/moderns sjukdom och död i hemmet.

Bokens sista bidrag är skrivet av Siv Illman. Titeln är Skildrade känslor. Skönlitterärt gestaltade sorgeproses-

ser. Det är en religionspsykologisk analys som är oerhört engagerande och innehåller flera litterära citat. Att mera ingående återge och diskutera det intressanta innehållet skulle föra för långt i det här sammanhanget. Därför nöjer jag mig med att varmt rekommendera envar att läsa Illmans text i sin helhet och begrunda den.

Jag vill också rekommendera hela antologin med de tolv artiklarna. Den har mycket att erbjuda kulturforskare. En av flera fördelar är att skribenterna inte bara tillhör olika ämneskategorier utan också befinner sig på olika nivåer i sin forskarkarriär – från nyblivna doktorander till docenter och professorer. För att anknyta till koreografisymboliken kan man säga att de dansandes prestationer kan framstå som mer eller mindre briljanta men att en nybörjarentusiasm ofta har mycket att sätta emot den rutinerades skicklighet.

Lissie Åström, Lund

Kulturnavigering i skolan. Gösta Arvastson & Billy Ehn (red.). Gleerups, Malmö 2007. 174 s. ill. ISBN 978-91-40-66108-1.

I nio fallstudier presenteras i den här antologin ett kulturanalytiskt perspektiv på skolan idag. Syftet är att tematisering och tolkning ska inspirera lärare till att undersöka den egna skolvärlden på liknande sätt. Mycket är förutsägbart, men med kulturanalytisk navigering kan oväntade sammanhang ge läraren nya insikter.

De tre första fallstudierna som presenteras har samlats kring temat Genus – hur kön blir till. Skolan som normproducent, föreställningar om manligt och kvinnligt, socialisation och sexualitet är några av de etnologiska ingångarna i diskussionen.

Maria Nordberg inleder med frågan: "Vad skulle hända om pojkar inte blev pojkar?" Hon utgår ifrån den spridda uppfattningen att verksamheten i förskolan är genomsyrad av den kvinnliga personalens normer och värderingar, vilket innebär en feminisering som är problematisk för pojkarna och underordnar de manliga pedagogernas intentioner. I sin beskrivning lämnar Nordberg ordet till förskolläraren Johan som står för den manlighetsskapande verksamheten att ge de "riktiga pojkarna" identifikation. I den komplementära könsförståelsen blir den "feminine pojken" deras motbild. På skolans sociala arena bildar flickor en kategori med andra intressen och beteenden. "Hur kön görs" skiftar dock efter sammanhangen betonar Nordberg och beskriver hur könstillhörigheten tonas ner i klassrummet men

tar plats i kroppsspråk och aktiviteter under rasterna. Hon framhåller också att bredvid iscensättningen av en stereotyp maskulinitet förekommer mer nedtonade manliga praktiker och hon lyfter fram den uppvärdering av det feminina kodade som idag ryms inom den normala manligheten. Kanske är det rent av så att en ökad feminisering av pojkar och män är något positivt och önskvärt, frågar Maria Nordberg avslutningsvis.

"Snus under läppen och en massa snusprat" är ett citat ur en elevs karakteristik av sitt yrkesval. Rebecka Lennartsson har tagit det som rubrik på sin fallstudie om maskulinitet på byggprogrammet. Det ger en stereotyp, närmast parodisk bild av en byggnadsarbetare, menar hon. Som ingress har hon en stringent sammanfattning av förändringsperspektiv i forskning kring könsroller i skolvärlden. "Men vad händer i de mellanrum som tycks märkligt opåverkade av de stora samhälleliga förändringarna?" frågar hon och visar i sin idérika analys att byggprogrammet är ett sådant mellanrum. Kapitlet bygger på fältarbete och ett åttiotal enkätsvar från klasser i årskurs 2. I maskulinitetsskapandet ingår könsmonster som etablerats utanför skolan. Inom karriärinriktade gymnasieprogram formas hegemoniska maskuliniteter som av byggelever beskrivs i motbilder: Att vara "kostymnissar" eller "pappersvärdare" är föraktliga praktiker medan kroppsarbete ger styrka och uthållighet. Fysisk överlägsenhet och machokultur räknas som kompensation för social underordning. De få tjejerna på bygglinjen har inte mycket gemensamt med manliga kurskamrater som framhåller att de är klena, inte kan ta i och är rädda att "skita ner sig". De som i utbildningen väljer måleri kan få en benämning med könsmässig laddning. En motsättning framträder också till den kvinnligt dominerade estetlinjen. Enkätsvaren spänner mellan en skämtsamt attityd och ett öppet förakt. På frågan varför så få med utländsk bakgrund söker till byggprogrammet får hon förklaringar med främlingsfientlig prägel. Fortfarande skapas genusmonster som strider mot skolans jämställdhetsuppdrag, konstaterar Rebecka Lennartsson.

"Vad kan du bli?" frågar Anna Sofia Lundgren i det tredje kapitlet i genusavsnittet. Underrubriken "Normer kring kön och sexualitet i skolan" ger ingångar i hennes analys. Hur man betar sig i skolans olika miljöer kan tyckas självklart men normer för det godkända är sällan enhetliga. I situationer och relationer i skollivet kan könsidentiteter gestaltas och levas på olika sätt. Kön skapas inte direkt ur personligheten men kan formas efter ideal att efterlikna. Därför kan man säga att kön